

Състояние на фондохранилищата и музейните колекции в Исторически музей – Перушица

Павлина Бакова – Исова

Фондохранител в ИМ Перушица

Настоящата статия разглежда проблемите на музейните колекции още от появата на музейното дело в Перушица, които възникват при тяхното съхранение, обособяването им в отделни фондове, както и състоянието на помещенията - фондохранилища в Исторически музей Перушица.

Начало на музейното дело в Перушица

Още преди Освобождението на България от турска власт, а именно в 60-те години на XIX в., може да се проследи началото на музейното дело в Перушица. През 1865 год. учителят и първи местен краевед Димитър Лачков публикува материал по този въпрос във вестниците на Петко Р. Славейков. През 1866 г. публикува в списание „Гайда”¹ „Кратко изследване на бившия град Драговец”. В него предложеният шест страници материал, събран с много усилия, дава информация, свързана с начина на живот и някои обичаи в районите на пет селища, включително Перушица. Следващите публикувани материали са на участниците в трета защитна кръгова позиция - Спас Гълъбов във вестник „Марица” и Георги Натев в самостоятелната си книжка „Защитата на Перушица през 1876 г.” Така постепенно се сформират наченките на музейното дело в Перушица. След проведено събрание в Брацигово на представители от Перушица, Клисурска и Панагюрище на 19.02.1896 г. по повод 20 годишнината от Априлското въстание се заражда идеята за „въздигане на паметник на Априлци”. Тя бива единодушно приета и тук на местно ниво се сформира комитет „27 Априлий”, който да „опазва и съхранява спомена за жертвите – герои от 1876 г., чрез „материализиране на духа като се въздигне паметник на мъченически загиналите за Свободата на България перушеници”.² Целта на комитета недвусмислено говори за основите на музейното дело в селището. На 06. 02. 1908 г. идеята е осъществена, чрез приемане и подписване на устава на комитета от всички участници и потомци на

априлци. Благодарение на доброволно събраните през изминалите години финансови средства и дарения от вещи от почти всички местни фамилии и патриоти, става възможно те (вещите) да бъдат изложени, а парите да послужат за ремонтни дейности. Събраните суми се дават на Кметството с условие всичките финанси да бъдат ползвани за първия „музеен“ проблем, съществуващ тогава – „реставриране и запазване на срутената църква - музей“. ³ Проблемът е решен чрез узаконяването на устава от държавните институции и последвалите от тяхна страна решения и намеси, съпроводени от ежедневни протоколи от 1926 г. насам.⁴ Всички знакови ремонтни промени се правят след готов проект на интериорното пространство. Следват неуморни строително – ремонтни дейности по съхранение на артефактите и „музея“- църква. Събраните вещи се излагат по стените на оцелялото от храма „Св. Архангел Михаил“;

Но успоредно с експозициите вървят и проблемите. На стари фотографски снимки от музея ⁴ 1898, 1903, 1911, 1918, 1926, 1928, 1936, 1945 и 1965/6 г. се вижда „експозицията“ – кости, оръжия, портрети и рисунки на априлци, заедно с тогавашните проблеми пред комитета, а именно: вид и начин на съхранение, както и експонирането. На тези снимки са документирани всички строителни работи и опитите за намеса във вътрешното и външното пространство с цел „съхранение“. Ключово за „съхранението“ е покриването на сградата през 1927 г. През 1928 г. се реализира възстановяване и ремонт на подовата настилка, последвано от поставяне на врати и прозорци; строеж на криптата- костница от държавния архитект Спас Теленчев; подмяна на старата турски

тип керемида с тип „марсилск“ от държавния градинар Вилхелм Антонов Краус през същата година до 1929 г. През 1935/6 г. следват покриване на пода с мраморна облицовка; изработка и поставяне непосредствено до костницата на мраморни плочи с имената на загиналите през 1942 г. от майстор Петко Куманов⁵; подновяване боята и отчасти измазване на стени и дървените части – врати и прозорци⁶. През 1965/6 г. се продължава с възстановяване на автентичния вид на подовата настилка; поставяне на костница – саркофаг в приземие с мраморен похлупак пред олтарното пространство; маркиране на олтар чрез мраморна стена с изписан на нея цитат от Вазовото стихотворение „Защитата на Перушица – Кочо“, заедно с лаврови венци пред тях. Освен тогавашните проблеми и решения за „сградния фонд“ (бел. е моя П. И.) съществуват и проблеми и решения, относно експонатите. Костите на загиналите Априлци са били погребани непосредствено след трагичните събития. По решение на комитета „27–ми Априлий“ и на общинската управа, костите са прибрани в църквата и подредени на стелажи в олтарната абсида върху фона на зелено знаме. За известно време костите не са в олтарната част на църквата и не е установено начин и място на съхранение. Фотографията от 1903 г. показва точно това състояние. Следващият вариант е събирането им в големи дървени сандъци с подвижен капак, поставени пак в олтара, без херметизация. Много от костите, при тези варианти на съхранение, се рушат от допира с въздух, вода и светлина. Именно това предизвиква промяната за начина и мястото на съхранение. Направен е малък стелаж в пирамидална форма, на който са подредени костите, а другата част от тях са сложени под тях в сандъци през 1911 и 1918г.

Олтарната част в църквата 1926 г.

За по-доброто им съхранение и опазване от фотодокументите изпъква цитираната по-горе авторска намеса чрез изготвения проект на държавния архитект Сп. Теленчев. По негова идея е изградена по-късно специална костница, обхващаща цялото олтарно пространство⁷. Чрез стълби от двете страни на олтарната част на църквата се достига до приземие, облицовано в бяло-сив мрамор, осветено от мека светлина от скрити и загатнати източници. От началото на стълбите по протежение на цялото приземие на стелажи, под стъклен похлупак, са експонирани костите на априлци. Цели и разсечени черепи и кости на мъже, жени и деца, положени така, че да постигнат силно емоционално въздействие. Ефектът от посещението в допълнително направената „крипта“ е огромен. Постигнато е силно запомнящо се и разтърсващо въздействие върху посетителя. В този си вид съхранението на костите продължава до 60-те години на XX век, когато недобрата им херметизация поражда следващия проблем. В протоколите на местната управа от 40-те и 50-те години, както и тези на комитета „27-ми Априлий“ се говори за състоянието на цялата костница, а в протокола от 02. 01. 1944 г. е записано: „... в костницата се забелязва наличие на теч. Забелязва се влага в костите, ...по олтарната стена,...което с време може да увреди самите кости след достигане на теча в цялата костница“⁸, с което са уведомени висшестоящите органи по възникналия казус. В протокола се допълва още, че е „намерен архитект Генко Ганев в София и потърсена помощта на Българската стенолирна фабрика за изолационни материали“, получено е съгласието им за съдействие и извършване на поправка в костницата. Вероятно настъпилата война е предизвикала продължителността на състоянието „теч в костницата“ за няколко години и последвалата „оправдателна“ причина за ненамеса на институциите, упълномощени да се грижат за опазване на старините в района и тези свидетелства. Не са взети адекватни мерки за опазване на костницата. Чак след 1944 г. в страната се разглеждат проблемите по отстраняването на повърхностния теч и неговото премахване на следващата година, без поправка в костницата. Лошото съхранение на костите, реакцията им при допир с въздух, продължителното наличие на влага от течовете, предопределят по-нататъшното им съхранение и опазване в досегашния вид. По идея на перушеници и съответните специалисти, грижещи се за този род паметници в съгласие с православната традиция, с ново решение след 1965 г. костите са погребани в центъра на Храма пред олтарното пространство под мраморен похлупак. Освен костите, има опит като артефакт да се експонират вътре в църквата портрети, графични виждания за събитията в църквата и оръжия на априлци. В посочените документи на комитета „27-ми Априлий“ се говори и

за „шкаф за побиране на дрехи, оръжия и други въстанически пособия”. Това е първият замисъл за експониране в църквата и изготвяне на инвентарна книга за съхранените вещи, предмети и интериор в нея. В началните години са съхранявани главно оръжия, но за кратко време поради опасността от кражби. Подредба на експозиция в храма - музей има през 1936 г., 1943 - 1944 г. В последната намират място ликовите на изявени личности на страната ни и с особен принос за живота на селището. Такъв е случая с търсене на портрет от близки на Христо Гр. Данов за запълване на празнотата на вътрешното пространство. На фотографиите се виждат част от стените на църквата. На тях, с височина 1,50 - 2м от земята, са подредени постаменти с прикачени на поставки рисунки на характерни моменти и образи от събитията в „Св. Архангел Михаил през 1876 г.

Създаване на Исторически музей Перушица

Споменатите факти дават основание за официалното начало на Исторически музей – Перушица, създаден „на основание Решение № 53, съгласно Протокол № 7/ 5.03.1955 г. на Изпълнителния Комитет (ИК) на Окръжния Народен съвет (ОНС) – Пловдив”. С акта на създаване се възлага „на селското ръководство, представено от кмета, да съдейства по две направления - за изграждането на музея, но и за опазване и съхранение на старините в региона”.⁸ На 13.07.1955 г. уредник става Жана Бойчева. От тогава е първата инвентарна събирателска книга. В нея се водят пет отдела: първи – разкази, втори – снимки с подотдели, класифицирани като – масови, групови и индивидуални, трети – вещи и предмети, четвърти – оръжия и документи, пети – археология и етнография. И тук съпътстват проблемите според времето си. Липсва фиксираност по отношение на постъпленията на експонати. Липсват и графи за точност и пълнота при постъпление на вещите. Продължава грижливото събиране на експонати, включително разкази, спомени, песни. От същата година е и първата експозиция в старата двуетажна общинска сграда на музея. Изложбата на първия етаж обхваща периодите от „Праистория” до „Възраждане”, със засилен акцент върху участието на Перушица в Априлското въстание. На втория етаж са представени артефакти на тема: „Съпротивително движение през периода от 1923 – 1944 г.“ На 05.09.1955 г. е назначен Еньо Стоянов, който събира още 501 експоната и ги представя. Ефектът на ценностите е постигнат чрез самото им експониране. Втората сбирка е от 1964 г. и е сформирана с официален тематико-експозиционен план

от Комитета за Култура и Изкуство (тогавашното Министерство на културата). За уредник е назначен Петко Стоянов, който заема поста до 1969 г. Той също прави записвания в книгата според тогавашните изисквания.

Третата експозиция е от 1969 г. Тя се намира в новото музейно здание, издигнато върху мястото на старото, но вече с по-малка експозиционна площ, едва 1/3 от общата идеална такава, което представлява новосъздадения проблем, а именно по-малко място за експониране и нужда от по-голямо помещение, в което да се съхраняват артефактите. По-голямата част от изложеното е с акцент на април 1876 г. Представени във витрини са множество експонати и материали за онова време. В средата на залата е масленото платно „Защитата на Перушица” от проф. Д. Добрев, а върху постаментите - облекло, оръжия, силях с надпис „1876”, лични вещи на оцелели. Акцентът в експозицията е личното оръжие на Спас Гинов. Във витрините са подредени още автентични въстанически дрехи и оръжия и от периода на съпротивителното движение и специфични за района на Перушица етнографски и археологически артефакти. От тази година музейните колекции се обогатяват с новопостъпили художествени произведения.

Четвъртата колекция е от 1976 г., а музейен специалист е Димитър Станчев, който е

уредник до 1978 г. Той продължава с тогавашния критерий за попълване на инвентарните книги. През това време музейният фонд съдържа вече 1002 единици. През 1980 г. Музеят в Перушица е с официално наименование „Музей на революционното движение”.

През 1981 – 1987 г. за уредник е избран Милко Кръстев. През 1992 г. поста поема Креса Стоянова. Тогава е първото спускане на щатна длъжност главен уредник. До 2012 г. са събрани 6899 единици основен фонд, 332 – научно–спомогателен, 435 – научен архив. Благодарение на г-жа Стоянова става възможно обособяването на музейния фонд със следните специализирани отдели със свои сбирки, съгласно Заповед от 1991 г.: „Археология“, „Етнография“, „Възраждане“, „Нова и Най-нова история“, „Художествен отдел“ /Художествена галерия/, „Библиотечен фонд“. Съпътстващ проблем през 1992 г. и 2002 г. са извършените кражби чрез взлом. Безвъзвратно са откраднати ценни оръжия от април 1876 г, а именно: черногорски и барабанлии револвери, както и безценни артефакти от праисторията и Античността. През 2013 г. Музеят официално е наречен „Исторически музей – Перушица“. От 2015 г. е настоящата експозиция, която периодично се обновява и допълва. В нея, освен артефакти от периода на Априлското въстание, заслужено и добре експонирани са и такива от периодите Античност и Средновековие. Ефектът на експонатите е засилен чрез осветяването им по неповторим начин от реновираната сграда на музея със

стъклен пирамидален покрив в стил парижкия Лувър. Но нашият Музей буквално е в пирамидата, защото тя представлява целият негов покрив.

Минали и настоящи проблеми по отношение на фондохранилищата, съхраняването и състоянието на ДКЦ-та по отдели и финансовата им обезпеченост

Във връзка с последната музейна експозиция са налице редица проблеми по отношение на най-новите музейни критерии и условия за съхранение, консервация, реставрация, дигитализация и т.н., които са установени в „Закона за културното наследство“, приет на 10. 04. 2009 г. и Наредба № „Н – 6“, от 11. 12. 2009 г. За времето от 2010 г. до 2020 г. съществуваша пречка спрямо цялостното изпълнение на наредба Н – 6, чл. 19 от т.1 до т.6. В момента всички налични хранилища отговарят на нужните изисквания. От декември 2016 г. сградата на Музея с прилежащите фондове и останалите заприходени музейни сгради се охраняват постоянно чрез видеонаблюдение, сигнално-охранителна система (СОТ). За допълнителна сигурност на всички помещения и служители, както и за максимално бърза реакция от страна на охранителната фирма, са осигурени паник бутони. Всички хранилища, както и всички рискови стаи в сградата на ИМ Перушица, са снабдени с пожарогасители. На възловите точки – входи и изходи, са обозначени аварийни планове за напускане. Основният проблем в ИМ Перушица до 2015 г. беше недостатъчният брой помещения за съхранението на фондовите единици. До 2013 г. Музеят е само с едно общо фондохранилище. Към момента са обособени четири самостоятелни такива. Три са с възможност за директно проветряване, а четвъртото е със собствена вентилация.

Друг сериозен проблем е борбата с биологичните вредители: плесени, гъбички, насекоми, гризачи. Преди 2015 г. съществуваше реална опасност за музейните единици. Днес, проблемът е сведен до минимум, заради закупуването и поставянето на множество електрически устройства с ултразвук срещу насекоми и гризачи. В допълнение се закупиха вакуумни чували, които с обезвъздушаването си запазват тъканите и дрехите в специализирания отдел „Етнография“ от вредители – молци и щитовки. Защитата им беше подсилена от поставените изпарителни аерозолни ленти и естествени репеленти като орехова шума.

Съществен проблем беше наличието на прекомерна влага, създаваща благоприятни условия за развитието на плесени. От 2015 г. проблемът е решен благодарение на достатъчно на брой качествени и мощни влагоуловители, с които в момента са снабдени всички хранилища, включително и помещението на Картинната галерия. Стана възможно закупуването и поставянето на електрически индикатори, следящи температурния и влагов диапазон, което улесни значително основната длъжностна задача на музейните служители.

Преди 2010 г. значителен недостатък беше отсъствието на длъжността „фондохранител“ в служебния състав. Гореизброените решения на проблемите нямаше да се осъществят без специалист, който да следи и спазва стриктно и съвместно нормативната база за съхранение и опазване на музейните единици. Освен в качеството си на материално отговорно лице (МОЛ), той беше натоварен и с други счетоводно-финансови, документооборотни и административни дейности, което го отклоняваше от основните му задачи. През 2012 г., с допълнително трудово споразумение беше отпусната щатна бройка за счетоводител, което облекчи обема на работа на фондохранителя. Друг, не по-малко важен елемент, е недостатъчната финансова обезпеченост и относителна независимост на Музея. Статутът на второстепенен разпоредител с бюджетни кредити позволява на институцията единствено да поддържа музейната сграда и прилежащите открити площи, без да си позволява подобрения в инфраструктурата на обекта, по-специално – на хранилищата. Допълнителни средства са необходими и за много други иновативни идеи и начини, които сме заложили, за представяне на ценностите от фонда, както и на комплекса от културни и исторически паметници и сгради към ИМ Перушица, като например 3D модел (на Червената църква) и др.,затова все още се търсят оптимални решения.

Тяхното осъществяване зависи не само от намирането на решения и компетентностите на музейния екип, а и от допълнителните средства. В гореспоменатите шест отдела съществуват проблеми, които с времето служителите на музея отстраняват поетапно.

1.) Отдел „Археология”

Проблемите с артефактите от отдел „Археология“ не са много. Движимите културни ценности не бяха подредени, описани и съхранени според наредба Н – 6. Днес основният проблем остана експертното идентифициране на експонатите, което до този момент не е било приоритет. Отделът съдържа 350 единици, записани в Инвентарна книга за основен фонд по образец към приложение № 5, чл. 12, ал. 1.

2) Отдели „Етнография и 3) „Възраждане”

За фонд „Етнография“ и „Възраждане“ които също подлежат на идентификация, от екипа предстои и решаването на задачата по отношение на скъпоструващата реставрация на тъкани. Налага се да бъдат възстановени своевременно лични дрехи и униформи на перушници, носени по време на партизанското движение. В този отдел съществуват 482 фондови единици. Всички те са вписани в Инвентарна книга по образец, спрямо наредба Н-6, приложение № 5 към чл. 12, ал. 1. В същият отдел стои проблемът за останалите експонати от бита и културата на населението в Перушица по време на Възраждането и неговото разрешаване се състои в недостатъчния брой стелажи за съхранение на музейните единици. До 2013г. те не са били разпределени и подредени по групи и вид, поради липса на пространство. В момента състоянието е относително подобро, защото Музеят разполага с достатъчно голяма етажерка, преносими постаменти и витрини. Артефактите се съхраняват според разпорежданията на наредба Н – 6. Все още е нужно снабдяването с допълнителни стелажи, за да се обслужат всички единици.

4.) Отдел „Нова и Най-нова история”

Състоянието на фонд „Нова и Най-нова история“ е относително задоволително. Съществуват документи, вещи и оръжия от този период, които са подредени, комплектувани и идентифицирани.

5.) Отдел „Художествена галерия” / „Художествен отдел”

Фонд „Художествена галерия“ съдържа 338 единици, записани в инвентарна книга за културни ценности – художествени произведения, в основен фонд, по образец от наредба Н – 6, приложение № 8 към чл. 12, ал. 4. Основен минус в този отдел е липсата на самостоятелно помещение за картините и другите произведения на изкуството. Част от тях се нуждаят от реставрация, консервация или почистване. Последният възстановен артефакт е „Кръст - Кархач“ с инв. № VII / 1. За немалка част от ценностите от фонд „Художествена галерия“ се изискват и двете процедури едновременно – на почистване и реставрация. Съществува проблем и по отношение на пластики, които са частично отчупени или напукани, а други – натрошени. Много от графиките, които са инвентирани в Историческия музей са без паспарту и рамка, а за други е належаща подмяната им с нови. Казус под внимание е решението за съдбата на произведенията, които не отговарят на условията за ДКЦ. Един несъществуващ вече проблем е експертното идентифициране на всички налични творби и произведения. Новото предизвикателство пред институцията е липсата на постоянна експозиционна площ, за да се покажат и разкрият пред посетителите картини и произведения на изкуството, с които Исторически музей – Перушица се гордее, че притежава. В момента, а и откакто съществува новата сграда, постоянно е изложена единствено творбата на проф. Добри Добрев „Защитата на Перушица“. Уредникът Димитър Станчев обособява и фонд „Художествена галерия“ с творби на Златю Бояджиев, Димитър Киров, Колю Витковски, Енчо Пиронков към съществуващите вече история, археология, етнография и библиотечен. В определената за целта триделна зала в сутерена на Дановото училище оттогава се организират временни и гостуващи експозиции на стойностни български автори като проф. Добри Добрев, н.х. Христо Нейков, Йордан Велчев, Вихра Григорова, Светлозар Чавдаров, Ели Станчева, Никола Диков, Евгения Панчова, Емил Марков, Емилия Арабаджиева и мн.др., които творят в различни жанрове и техники на изобразителното изкуство. Дарените от тях художествени произведения попълват фонда на музея и обогатяват сбирката му. Национален Дарителски Фонд „13 века България“ дарява през 2014 година 72 творби на Исторически музей - Перушица, създадени през 20 век - скулптури, графики, живопис и копия на миниатюри от български и чуждестранни творци. През 2018 г. колекцията на Историческия музей бе допълнена с 23 литографии от н.х. Христо Нейков, предоставени безвъзмездно от неговия наследник Нейко Нейков.

6.) Отдел „Библиотечен фонд“

Специализиран отдел „Библиотечен фонд” съдържа 2256 инвентарни единици. От наличните книги става ясно, че Музеят е изпълнявал и непривичните функции на библиотека. В момента са предназначени за служебно ползване. Повечето печатни и периодични издания са в добро общо състояние и единственият проблем до 2018 год. е недостатъчния брой лавици и етажерки за тях. Същата година служителите на Исторически музей – Перушица обособиха помещение за „Библиотечен фонд”.

В Музея все още няма обособени самостоятелни отдели – „Оръжия” и „Нумизматика”. Не са покрити всички изисквания от Закона по отношение на събирателската фондова дейност - инвентарираните единици да са подредени по вид и групи в отделни хранилища. В момента монетите се намират в защитена метална каса - сейф. Те са описани, почистени, подредени и реставрирани, но неидентифицирани от експерт. Необходимо е експонирането им чрез каталог. Хладните и огнестрелните оръжия, които са на територията на Музея, също са защитени в отделни помещения, според видовете и фондовете си. В по-голямата си част са почистени, подредени, полирани и описани, но не и реставрирани. Болшинството оръжия са идентифицирани. В обобщение може да се каже, че заради подвига на предците ни от Перушица по време на Априлското въстание, селището става толкова известно. За това още допринася патриархът на българската литература - Иван Вазов, който в своята ода „Епопея на забравените” в частта „Кочо - Защитата на Перушица”, кара перушеници да заобикнат все повече корените си като съхраняват малкото оцелели светини. Заслужено тук се нареждат и имената на Спас Гълъбов и Георги Натев и други преки потомци и родолюбци, които „опазват и съхраняват паметта на жертвите-герои перушеници през 1876 год.” в писмените си трудове и чрез действията и амбицията си съхраняват достойно скъпите и свидни реликви, оцелели от пожарите на Априлското въстание. Така, в по-късни времена, дарените на Музея артефакти се превръщат в основна негова цел, а именно – опазване и съхранение на културното, историческо, материално и нематериално наследство на Перушица, а оттук и респективно на Майка България. Проблеми и решения съпътстват Музея от неофициалното му сформиране до наши дни, но благодарение на професионализма и усърдното желание на екипа през годините всички предизвикателства се решават успешно. Днес голяма част от нередностите са отстранени и фондовете, колекциите и ценностите отговарят на нормативната база. Това дава възможност на уредниците в институцията да се занимават повече с

изследване на артефактите от музейните колекции, а именно научната им обработка и представянето им пред публика. Нужно е да се работи с удвоени сили върху всички тематични отдели, конкретно – повече събирателска дейност, изследване и научни разработки.

Бележки:

1. Вестник „Гайда”, г. III, бр. 7, 1 април 1866 г., Цариград, с. 112 – 115
2. Исторически музей Перушица, инвентарен № 27 и инвентарен № 1823/80
3. „Държавен вестник”, XX, бр. 285; 31. XII. 1898 г., стр. 3; „решение на IX Обикновеното народно събрание”; вестник „Борба”, бр. 2027 / 28. I. 1928 г.; „Дневници на XIV Обикновено народно събрание ”15 /, 22. XII. 1908 г., книга V, София, 1908 г.; вестник „Алманах за 1890 г.”, стр. 127; вестник „Борба”, бр. 2027 / 28. I. 1928 г.; бр. 4455 / 02. III. 1936 г.; вестник „Юг”, бр. 5523 / 25. VI. 1937 г.; вестник „Мир”, бр., 12142 / 23. I. 1941 г.,
4. Държавен Архив Пловдив – фонд 752 к. д. опаковка. 1а. е. 11, л 37; а. е. 19 листи 36 и и. листи. 11, 12, 48; а. е. 90; фонд 725 опаковка 1. а. е. 6, листи. 9, 91; а. е. 19 п. 36; фонд 1026 опаковка 3а. е. 37;
5. Исторически музей Перушица, инвентарен № 104/62; 813/80; 1237/80; 2125 до 2130; III - 225, V - 813, 8013/80, 1237 80, 2125 до 2123; VI - 113, 143, 151
6. Държавен Архив Пловдив – фонд 752 кутия оп.1, а. е. 6 лист 905
7. Исторически музей Перушица, инвентарен № 108/62
8. Държавен Архив Пловдив, цитираните фондове